

Janusz Sterzel, Ewa Czerwińska

Przygotowanie zawodowe skazanego determinantą jego powrotu na rynek pracy

---

Problemy Profesjologii nr 1, 151-162

2010

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Janusz Sterzel

Ewa Czerwińska

PRZYGOTOWANIE ZAWODOWE SKAZANEGO DETERMINANTĄ JEGO POWROTU NA RYNEK PRACY

Streszczenie

Współcześnie więzień postrzegany jest jako niewykształcony mężczyzna, który często w swoim życiu pracował jedynie dorywczo lub w ogóle nie pracował, nie potrafi komunikować się z innymi ludźmi, charakteryzuje się postawą roszczeniową wobec instytucji pomocowych. W artykule omówione zostały działania z zakresu readaptacji i reorientacji zawodowej skazanych dzięki pozyskanym środkom unijnym w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki. Nie podjęto tematyki nauki w zawodowych szkołach przywieziennych i zawodowego szkolenia kursowego finansowanego ze środków funduszu pomocy postpenitencjarnej.

CONVICT'S VOCATIONAL TRAINING AS HIS GUARANTEE OF RETURN TO THE JOB MARKET

Summary

Nowadays, a convict is perceived as an uneducated male who, in his life, has often done only odd jobs or has not worked at all, cannot communicate with other people and has a claim attitude towards aid institutions. In the article the author has discussed readaptation and job reorientation of convicts, which was possible due to the European funds from the Operation Programme The Human Capital. The author has not covered the topic of education in prison vocational schools or vocational training courses financed from the postpenitentiary aid funds.

Kodeks karny stanowi, że celem kary pozbawienia wolności jest wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw¹. Aby pomóc jednemu w powrocie do społeczeństwa, jako najważniejsze środki oddziaływania resocjalizującego wymienia się pracę i naukę. Praca powinna przez nauczanie zawodu, zdobywanie odpowiednich kwalifikacji, przygotować do uczciwego życia na wolności². Artykuł 116 p. 4. Kodeksu karnego wykonawczego stwierdza, że praca jest obowiązkiem skazanego, a za jej wykonanie otrzymuje on zapłatę.

Praca w ocenie pedagogów odgrywa bardzo duże znaczenie w procesie wychowania³.

¹ Kodeks karny wykonawczy, ustawa z 6 czerwca 1997 r., DzU Nr 90, poz. 557.

² Ibidem.

³ W. Okoń, *Nowy słownik Pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 251.

Z doświadczeń autorów wynika, że więźniowie w większości chcieliby pracować. Dla wielu jest to ucieczka od monotonii życia codziennego w zakładzie karnym, praca daje im możliwość zmiany otoczenia i poczucia się potrzebnym. Dla skuteczności procesu resocjalizacji najlepszym rozwiązaniem było by, gdyby skazani kształcili nowe umiejętności i pracowali jeszcze przed wyjściem na wolność, podczas całego okresu odbywanej kary. To dałoby im praktykę w zawodzie, wdrożyło ich do obowiązków, nauczyło systematyczności, odpowiedzialności⁴.

Narodowa Strategia Integracji Społecznej⁵ wymienia grupy społeczne podatne na wykluczenie. Celem prac nad tym dokumentem było aktywne włączenie się Polski w realizację drugiego z celów Strategii Lizbońskiej UE stawiającego na modernizację europejskiego modelu socjalnego. Głównym jego działaniem jest inwestowanie w ludzi oraz zwalczanie czynników sprzyjających powstawaniu grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, rekrutujących się między innymi spośród byłych więźniów, osób z kryminalną przeszłością, ze środowisk dotkniętych patologiami społecznymi. W tych grupach przyczyn wykluczenia społecznego należy szukać w samych wykluczonych i ich bliskich⁶. Spowodowane są one ich wewnętrznymi deficytami, konfliktami z prawem skutkującymi karalnością i pobytami w więzieniu, brakiem wykształcenia, niepełnosprawnością, niską dynamiką osobistą i brakiem elastyczności wobec dokonujących się zmian, wręcz lenistwem, czy brakiem starań o zmianę sytuacji życiowej. W konsekwencji następuje dobrowolne wycofanie się z uczestnictwa w społeczeństwie i tworzy się mechanizm procesu nazywanego stygmatyzacją, który jest jedną z technik wykluczania społecznego⁷.

Blokada społeczna, jaka spotyka rodziców jest często dziedziczona przez dzieci. Bieda, niski poziom wykształcenia rodziców, ich zły stan zdrowia powodują, że dzieci wstępują w życie z określonym bagażem i już na starcie wchodzą w dorosłość negatywnie etykietowani. Spotyka się tu pogląd, że nie musi się pracować, bo pomoc społeczna i tak im pomoże. Młodzi ludzie umieją żyć nie pracując, bezrobocie w takich rodzinach bardzo często ulega silnej petryfikacji.

Wykluczenie rodzi zjawisko dyskryminacji, czyli świadomego odrzucania osób, które odznaczają się cechami tego „innego”, „obcego”. Wielu więźniów pochodzi z takich właśnie rodzin ubogich. Ich sposobem na walkę z ubóstwem może być technika neutralizacji. Ten typ adaptacji najbardziej sprzyja przestępstwom. Osiąganie celów następuje wówczas środkami niezgodnymi ze zinstytucjonalizowanymi normami, za pośrednictwem kradzieży czy rozbojów⁸. Sfrustrowani ludzie bowiem, nie mogą osiągnąć tego, co inni, czyli kariery zawodo-

⁴ J. Galicki, *Zatrudnienie osadzonych w zakładach karnych jako czynnik resocjalizacji*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, [red:] Ambrozik W., Machel H., Stępnik P., Poznań – Gdańsk – Warszawa, 2008, UAM, UG, Pedagogium WSPR, CZSW, s. 637-644.

⁵ <http://www.mpips.gov.pl/userfiles/>

⁶ K. Krajewski, *Używanie narkotyków i uzależnienie od nich a przestępczość: implikacje dla prawa karnego*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009, s. 71-93.

⁷ W. Ambrozik, *Czynniki społecznej readaptacji byłych przestępców*, [w:] B. Urban, J. M. Stanik, *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, PWN, s. 187.

⁸ A. Kossowska, *Współczesna przestępczość – uwarunkowania i konsekwencje. Dylematy reakcji społecznej*, [w:] *Resocjalizacja*, [red:] B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, PWN, s. 9-19.

wej, wysokich zarobków czy wykształcenia, popełniają częściej przestępstwa⁹. Pobyt w warunkach izolacji wykluczenie pogłębia, powoduje, że ulegają procesowi prizonizacji¹⁰, a po opuszczeniu jednostki penitencjarnej możemy mówić o ich alienacji w wielu dziedzinach życia. Pierwszą jest ekonomiczna. Jej przejawem są niskie dochody, niezdolność do uczestnictwa w gospodarczych aspektach życia społecznego, ograniczenia w dostępie do podstawowych dóbr i usług. Prowadzi to również do nowego zjawiska w tej sferze, opisywanego jako wykluczenie finansowe, które dotyka byłych skazanych i ich rodziny¹¹.

Kolejny rodzaj, to wykluczenie w sferze społecznej, które niesie ze sobą: niezdolność do uczestnictwa w politycznych lub kulturalnych aspektach życia społecznego, czy bezradność społeczną. Wyłączenie może również przejawiać się w ograniczeniach w dostępie do edukacji, która pogłębia niewydolność wychowawczą. Wszystkie te procesy dotyczą szczególnie ludzi opuszczających więzienia. Literatura dowodzi, że więzienie zmienia człowieka w sposób totalny, przekształcając jego osobowość i odmieniając nawyki, także te związane z pracą¹².

Mówiąc o wykluczeniu bezrobotnych myślimy o ludziach pozostających bez pracy przez długi czas, czyli powyżej 2 lat. Mamy tu na myśli bezczynność zawodową. W przypadku skazanych czas pozostawania bez pracy bywa znacznie dłuższy, wtedy mamy do czynienia z bardzo różnorodnymi procesami, które są nieodwracalne, bądź trudno odwracalne. Poza już opisywanym, są to również procesy natury psychologicznej i zdrowotnej. Począwszy od utraty prozaicznych zachowań jak: odzwyczajenie się od codziennego wstawania o określonej porze, właściwego ubrania się, aż po utratę kwalifikacji i nie wykorzystywanych umiejętności, które zanikają. W perspektywie zbliżającego się opuszczenia zakładu karnego niesie to ze sobą negatywne skutki dla i tak nikłego potencjału zawodowego osób przebywających w więzieniach, które wychodzą z zawodowej wprawy, tracą kontakt z technologiami, odzwyczajają się od pracy. Korelacja pomiędzy brakiem utrwalonego nawyku pracy a recydywą więzienną została potwierdzona badaniami¹³. Podjęcie pracy w zakładzie karnym, zwiększa prawdopodobieństwo podjęcia jej po zakończeniu wyroku.

Postęp techniczny, który nieodwracalnie się dokonuje, powoduje likwidację na rynku pracy stanowisk dla osób bez kwalifikacji. Brak wykształcenia u części skazanych, naraża ich najbardziej na powrotność do przestępstwa. Kwalifikacje zawodowe pożądane przy podejmowaniu pracy również w przypadku byłych skazanych są ważne¹⁴. Umiejętności zawodowe bowiem wpływają na kształtowanie się życia byłych więźniów w otwartym społeczeństwie i znacznie mogą ograniczyć zjawisko recydywy. Musimy pamiętać, że skazanie na karę pozbawienia wolności nie wyklucza w przyszłości człowieka z rynku pracy. Zgodnie z poglą-

⁹ Ibidem.

¹⁰ S. Małek, *Prizonizacja w grupie mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009, s. 135-149.

¹¹ A. Fandrejewska, A. Kurowska, *Wykluczenie finansowe narasta*, Rzeczpospolita, 03.03.2010 Finanse s. II.

¹² H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, Arche, s. 56-57.

¹³ L. Sługocki, *Zatrudnienie przed skazaniem a powrotność do przestępstwa*, Studia Kryminologiczne 1975, nr 3, s. 333-348.

¹⁴ T. Szymanowski, *Powrót skazanych do społeczeństwa*, Warszawa 1989, PWN.

dami współczesnych pedagogów każdy człowiek powinien mieć zagwarantowane w wyniku organizacji życia społecznego prawo do pracy oraz uzyskać takie przygotowanie i taki stan kompetencji, które zagwarantują mu szansę funkcjonowania na rynku pracy jako jego podmiot¹⁵. Podejście to koresponduje z Europejskimi Regułami Więziennymi, które mówią, że warunki pracy w więzieniu powinny być zbliżone do warunków pracy na wolności¹⁶. W swoich zapisach akcentują one potrzebę podejmowania oddziaływań pomocowych wobec skazanych niezwłocznie po ich osadzeniu w zakładzie karnym. Szczególnie istotne są w ich rozumieniu więzi społeczne, które stanowią punkt wyjścia do przyszłej readaptacji, a te nawiązane są między innymi przez pracę i naukę. Standardów tych trzyma się Kodeks Karny Wykonawczy. Wyrażając potrzebę podtrzymania przez skazanych więzi rodzinnych, wskazuje równocześnie na obowiązek pracy i nauki, jako elementów nieodzownych w resocjalizacji. Podkreśla ponadto, że właśnie praca i nauka powinny być głównymi środkami wychowawczymi¹⁷. Spełniają one bowiem różne pozytywne funkcje, od ekonomicznych przez fizjologiczne aż po kształcące czy społeczne¹⁸. Praca, aby była jednym z głównych składników wychowania musi sprzyjać zdobywaniu odpowiednich kwalifikacji zawodowych¹⁹. Jej resocjalizacyjne oddziaływanie w związku z tym jest niebagatelne dla procesu powrotu człowieka do wolnego społeczeństwa²⁰.

Takie potraktowanie pracy i nauki jest również oczywiste z punktu widzenia ekonomicznej opłacalności. Zarówno, gdy mówimy o kosztach utrzymania więzień, jak też gdy myślimy o powrocie skazanych do wolnego społeczeństwa. Ma to szczególną wymowę gdy poprzez wsparcie procesu uspołecznienia rozumiemy szeroko zakrojone działania przygotowujące skazanych do wejścia na rynek pracy po powrocie do wolności oraz do zwiększenia ich zatrudnienia podczas odbywania kary. Gdy więźniowie pracują lub szkolą się, społeczeństwo zyskuje większe gwarancje, że wielu z nich nie wróci do przestępczości, a na rynek pracy²¹. Działania Służby Więziennej w tej dziedzinie wpisują się w kierunki europejskiej strategii zatrudnienia, która oparta jest na ideach wziętych z filozofii solidaryzmu społecznego, subsydiarności i zrównoważonego rozwoju.

W latach 2005-2008 Służba Więzienna szeroko korzystała z zasobów Inicjatywy Wspólnotowej EQUAL, której kierunki działań związane były z czterema filarami Europejskiej Strategii Zatrudnienia, zatrudnialnością, przedsiębiorczością, zdolnością adaptacyjną

¹⁵ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1997, s. 57.

¹⁶ D. Gajdus, B. Gronowska, *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998, Wydawnictwo UMK.

¹⁷ Kodeks karny wykonawczy, ustawa z 6 czerwca 1997 r., Dz. U Nr 90, poz. 557.

¹⁸ P. Szczepaniak, *Oddziaływania penitencjarne na więźniów w świetle współczesnej pedagogiki i penitencjarystyki*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa, Księga jubileuszowa*, [red.] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widela, Opole 2008, s.151-188.

¹⁹ Kodeks karny wykonawczy, ustawa z 6 czerwca 1997r., Dz. U Nr 90, poz. 557.

²⁰ A. Glińska-Lachowicz, *Praca jako forma oddziaływań resocjalizacyjnych w polskim systemie penitencjarnym po 1925r.*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa, Księga jubileuszowa*, pod red. Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widela, Opole 2008, s. 223-260.

²¹ Ibidem.

pracowników i pracodawców, równością szans)²². Projekt Inicjatywy Wspólnotowej EQAL „Nowa droga dla byłych więźniów”, współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego, realizowano w 13 jednostkach penitencjarnych. Promował on wszystkie innowacyjne rozwiązania, które zwalczają wszelkie formy dyskryminacji i nierówności związane z rynkiem pracy. Centralny Zarząd Służby Więziennej pełnił w nim funkcję Administratora na Rzecz Rozwoju, w skład Partnerstwa wchodziły obok CZSW, Ochotnicze Hufce Pracy, Krajowa Rada Kuratorów, „MONAR”, Polski Czerwony Krzyż. Głównym celem projektu było stworzenie krajowego modelu współpracy instytucji wymiaru sprawiedliwości oraz organizacji sektora pozarządowego na rzecz społecznej i zawodowej readaptacji skazanych i byłych skazanych. Udział w nim wzięło 500 skazanych kobiet i mężczyzn, w wieku od 16 do ponad 50 lat. Szkołąc uwzględniano lokalne rynki pracy, stworzono model „płynnego wychodzenia na wolność” polegający na korelowaniu działań podejmowanych wobec skazanego podczas jego pobytu w więzieniu z tymi, które były jego udziałem po opuszczeniu jednostki. Osadzonych szkolono w zawodach glazurnika, brukarza, spawacza, malarza pokojowego, cukiernika, kosmetyczki, dekarza, technologa wykańczania wnętrz, operatora wózków jezdniowych, stolarza, na kursach komputerowych, językowych, szkoleniach z udzielania pierwszej pomocy, warsztatach terapeutycznych, spotkaniach z przedsiębiorcami, treningach zastępowania agresji ART. Powołano w ramach Działania Terenowe Zespoły Partnerskie, skupiające instytucje świadczące pomoc społeczną. Osadzeni korzystali podczas pobytu w jednostkach penitencjarnych jak i po ich opuszczeniu z pomocy przedstawicieli Partnerów Służby Więziennej w osobach kuratorów oraz doradców zawodowych OHP, PCK oraz Polskiego Komitetu Pomocy Społecznej i Stowarzyszenia „MONAR”, którzy udzielali wsparcia w zakresie materialnym i socjalnym²³.

Z badań przeprowadzonych na potrzeby projektów EQUAL w latach 2004-2006²⁴ wynika, że więźniowie i byli skazani są na ogół nisko wykształceni. Przed odbyciem kary pracowali niewiele lub wcale, nie nabyli doświadczenia zawodowego ani kwalifikacji. Brak im było świadomości własnych uzdolnień, wiedzy o własnych mocnych stronach i umiejętnościach. Wielu skazanych dopiero w zakładzie karnym odkrywało, że praca jest bardzo ważną częścią ludzkiego życia, pozwala zachować siły fizyczne i umysłowe, daje satysfakcję i zadowolenie z siebie. Do urzędów pracy trafiają z więzień często kandydaci ze słabym przygotowaniem zawodowym. Są to osoby od lat nie mające zajęcia, przyzwyczajone do korzystania z pomocy społecznej, gdy rejestrują się jako bezrobotni, nie zależy im na znalezieniu zajęcia, a jedynie na ubezpieczeniu zdrowotnym, które przysługuje po wpisaniu do ewidencji. Ich powrót do pracy obliuguje Urząd do zorganizowania im spotkań z psychologiem, mobilizacji do szkoleń zawodowych, zapewnienia praktyk zawodowych. To trudna praca, którą można, a nawet powinno się wykonać podczas pobytu skazanego w warunkach izolacji penitencjarnej. W styczniu 2008r Areszt w Koszalinie opuściło 48 osadzonych. Drugą zaś koszalińską

²² M.K. Zając, *Kształcenie, rozwój zawodowy więźniów na podstawie kierunków, przejawów i standardów europejskich na rynku pracy...*, Przegląd Więziennictwa Polskiego Nr 54, Warszawa 2007r, s. 77-100.

²³ Program IW EQAL „Nowa droga dla byłych więźniów”.

²⁴ M.K. Zając, *op. cit.*

jednostkę, Zakład Karny 29 osób²⁵. W tym samym czasie w Powiatowym Urzędzie Pracy w Koszalinie zarejestrowanych było 181 osób, które po odbyciu kary pozbawienia wolności nie podjęły zatrudnienia²⁶. W analogicznym okresie 2009 r. areszt opuściło 55 osadzonych, Zakład Karny natomiast 35²⁷, zaś PUP wykazał 125 osób zarejestrowanych, które po odbyciu kary pozbawienia wolności nie podjęły zatrudnienia²⁸. Dane z PUP obejmują wprawdzie byłych osadzonych zwolnionych z innych jednostek penitencjarnych, które zamieszkują w mieście, ale dają również wyobrażenie o trudnościach i niepomyślnych zmianach na rynku pracy, które pogłębiły się wraz z postępującym od 2008 r. kryzysem ekonomicznym. O ile zwalniani z jednostek koszalińskich w 2008 r. stanowili 42,5% osób, które po odbyciu kary pozbawienia wolności prawdopodobnie nie podjęły zatrudnienia, to już w analogicznym okresie następnego roku było to 72%. Niekorzystnym następstwem spowolnienia gospodarczego w 2009 r. był wzrost stopy bezrobocia w porównaniu do analogicznego okresu roku 2008. Wnioskować zatem należy, że więzień opuszczający zakład musi posiadać kompetencje zawodowe, w innym przypadku pozostaje na marginesie rynku pracy. Podczas pobytu w zakładzie karnym powinien być zapoznany z podstawowymi zasadami zatrudnienia wynikającymi z kodeksu pracy, przygotowany zawodowo do powrotu na rynek pracy. W tym kierunku zmierzają zmiany systemu kształcenia w polskich więzieniach.

Pozyskane środki unijne w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, którego Służba Więzienna stała się beneficjentem systemowym na lata 2007-2013, przyniosły na realizację działań z zakresu readaptacji zawodowej około 140 milionów złotych. Służba Więzienna będzie realizatorem czterech projektów²⁹. Pierwszy z nich, to projekt: „*Podniesienie kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej*”. Zakłada on przygotowanie wyspecjalizowanej kadry około 1800 osób do pełnienia funkcji lidera Klubu Pracy. Kolejny projekt to „*Penitencjarny doradca zawodowy*”. W jego ramach w 15 wytypowanych jednostkach penitencjarnych utworzone zostanie stanowisko doradcy zawodowego. Doradca będzie świadczył usługi osobom odbywającym karę pozbawienia wolności w zakresie planowania i organizowania życia zawodowego w okresie przygotowania do zakończenia odbywania kary. Dodatkowo planowane jest powstanie ogólnopolskiej bazy danych o kwalifikacjach zawodowych skazanych. Największy projekt zakładający szkolenia zawodowe i aktywizujące, którymi w ciągu 4 lat ma zostać objęta grupa 38 tys. więźniów, nosi nazwę: „*Cykl szkoleniowo-aktywizacyjny służący podniesieniu kwalifikacji zawodowych osób pozbawionych wolności oraz przygotowaniu ich do powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności*”. Projekt ma przygotowywać więźniów do wejścia na otwarty rynek pracy po odbyciu kary pozbawienia wolności. Ostatnie działanie

---

²⁵ Informacja własna.

²⁶ <http://www.pup.koszalin.pl/> (01.03.2010).

²⁷ Informacja własna.

²⁸ <http://www.pup.koszalin.pl/>(01.03.2010) *op. cit.*

²⁹ Umowa o Dofinansowanie Projektu Systemowego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki: *Cykl szkoleniowo-aktywizacyjny służący podniesieniu kwalifikacji zawodowych osób pozbawionych wolności oraz przygotowaniu ich do powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności*, zawarta w dniu 25.07.2008, pomiędzy Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich a Centralnym Zarządem SW.

skierowane jest do osób niepełnosprawnych pozbawionych wolności oraz osób skazanych z art. 209 kodeksu karnego (uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego) i zakłada przygotowanie do pracy w instytucjach, które realizują zadania społecznie użyteczne, np. samorządach, domach opiekuńczych czy hospicjach z naciskiem na wolontariat. Wsparcie idei wolontariatu jest tu szczególną formą wdrażania skazanych do pracy³⁰. Zmiany w postawach skazanych, które są założone i przewidziane do osiągnięcia w wyniku powyższych działań, mają szczególną rolę wobec rosnących wymagań rynku pracy w zakresie poziomu wykształcenia, czy umiejętności. Jak wyżej podnoszono, osobisty rozwój poprzez kształcenie zawodowe, podnoszenie poziomu kwalifikacji, rekwalifikację zawodową, są istotnymi elementami w procesie resocjalizacji jak też readaptacji społecznej po opuszczeniu więzienia. Dowodem takiego ujęcia problemu są kryteria naboru obowiązujące przy kwalifikowaniu do programów. Podstawowym jest zainteresowanie samego osadzonego, jako podmiotu wszystkich działań, zdobyciem, podniesieniem bądź zmianą kwalifikacji zawodowych. Nabór do Programu odbywa się na podstawie analizy dokumentacji osobowej osadzonych, karalności, sytuacji rodzinnej i osobistej, wykształcenia, zawodu, dotychczasowego zachowania i postawy w trakcie odbywania kary³¹. Zainteresowanemu szkoleniem więźniowi powinien pozostać do końca kary okres dwóch lat, wobec kandydata ustalona musi być pozytywna prognoza kryminologiczna, dająca podstawy przekonania, że osoba ta będzie przestrzegała porządku prawnego, nie powróci do przestępstwa. Podstawą programową jest obowiązkowa szkoła podstawowa³². Wymóg okresu dwóch lat do końca kary jest szczególnie ważny z punktu widzenia nabywania praktyki zawodowej w zakresie nowych umiejętności.

Jak wynika z doświadczenia autorów, na co dzień bowiem miejsca pracy, w których zatrudniane są osoby pozbawione wolności, spełniają jedynie najbardziej podstawowe wymagania z punktu widzenia przygotowania zawodowego. Praca ta bardzo rzadko pozwala na nabywanie nowych umiejętności zawodowych lub doskonalenie już nabytych. Wciąż zbyt mało osób pracuje poza murami więzienia zarówno w prywatnych firmach, jak i organizacjach pozarządowych³³. Po części wynika to z obaw, jakie żywią potencjalni pracodawcy przed zatrudnianiem więźniów, po części z trudności, jakie nastrecza zatrudnienie więźnia, choćby konieczność zapewnienia w niektórych przypadkach ochrony i transportu.

Spełnienie wymogu okresu nabywania przez więźnia praktycznych umiejętności w wyuczonym zawodzie wypełnia również jedno z zaleceń Rady Europy. Rekomendacja Nr R (89) 12 Komitetu Ministrów dla Państw Członkowskich Dotycząca Edukacji w Więzieniu

---

³⁰ J. Cegielski, *Wolontariat więźniów*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009, s. 15-18.

³¹ *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych*, DzU z dnia 9 marca 2004r.

³² Umowa o Dofinansowanie Projektu Systemowego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki: *Cykl szkoleniowo-aktywizacyjny*, op. cit.

³³ J. Zagórski, *Zatrudnienie osób pozbawionych wolności w ocenach i wnioskach Rzecznika Praw Obywatelskich*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, [red] A. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008, UAM, UG, Pedagogium WSPR, CZSW, s. 645-654.

zakłada, że celem edukacji zawodowej więźnia powinien być rozwój indywidualny, ze zwróceniem uwagi na trendy na rynku pracy³⁴.

W IV kwartale 2008 roku zakłady karne oraz areszty śledcze w okręgu koszalińskim rozpoczęły realizację wszystkich czterech wymienionych projektów systemowych współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki³⁵.

Łącznie koszalińskie jednostki penitencjarne przeprowadziły 35 kursów, dokonały stopniowej modernizacji bazy dydaktycznej służącej podniesieniu efektywności działań szkoleniowych. W ramach kursów kwalifikacje zawodowe podniosło 417 skazanych, szesnastu funkcjonariuszy rozpoczęło studia podyplomowe na kierunkach pozwalających prowadzić w przyszłości zajęcia w przywieziennych Klubach Pracy oraz 8 funkcjonariuszy wzięło udział w kursach „Trening zastępowania agresji”³⁶.

Głównym celem zadania „*Podniesienie kwalifikacji zawodowych funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej realizujących zadania związane z przywieziennymi „Klubami pracy”*”, jest nabycie przez osoby opuszczające jednostki resocjalizacyjne podstawowych umiejętności efektywnego szukania pracy w sposób odpowiadający ich potrzebom oraz w sposób adekwatny do aktualnych potrzeb rynku pracy. Były więźniowie po opuszczeniu jednostki penitencjarnej jest zdany na własne siły, pomysłowość i wiedzę³⁷. W projekcie nacisk kładzie się na zrozumienie, że praca jest środkiem do utrzymania własnego i rodziny.

W samym Koszalinie opieką MOPS z powodu trudności w przystosowaniu do życia po zwolnieniu z zakładu karnego w 2008 r. objęto 31 rodzin. Zgodnie z danymi przedstawionymi przez WUP w Szczecinie, w Koszalinie w 2009 r. nastąpił, największy wzrost liczby osób bezrobotnych na tle powiatów woj. zachodniopomorskiego, wyniósł on 9,38% (wzrost w stosunku do 31 XII 2008 r.)³⁸. Procesy te bezpośrednio dotyczą osób pozbawionych wolności i ich rodzin. Z informacji MOPS w Koszalinie wynika, że największą grupą osób korzystających z pomocy są osoby niepełnosprawne, bezrobotne i nieaktywne zawodowo, tam łatwo znaleźć byłych więźniów. W samym tylko 2010 r. z powodu bezrobocia planuje się, że pomocą objętych zostanie 1585 rodzin³⁹. Dlatego też jeszcze przed końcem wyroku skazani-absolwenci projektu poznają aktualną sytuację panującą na rynku pracy, skompletują niezbędne dokumenty, przećwiczą rozmowę kwalifikacyjną. W założeniu działania te pozwolą nabrać skazanym wiary we własne siły, zaprezentować swoje umiejętności. Projekt prowadzą 3 jednostki: Areszt Śledczy w Słupsku, Zakłady Karne w Koszalinie i w Czarnem. Ogółem przeszkolono dotychczas 137 skazanych.

³⁴ <http://www.epea.org/index.php?>

³⁵ *Sprawozdanie OISW w Koszalinie z realizacji projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki*, Priorytet I: Zatrudnienie i integracja społeczna, Działanie 1.3 Ogólnopolskie programy integracji i aktywizacji zawodowej, Poddziałanie 1.3.4 Centralny Zarząd Służby Więziennej.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ I. Dybalska, *Program aktywizacji zawodowej i społecznej skazanych jako aktywna forma pomocy post-penitencjarnej*, *Przegląd Więziennictwa Polskiego* 1999, nr 22-23, s.121.

³⁸ <http://www.pup.koszalin>.

³⁹ <http://mops.koszalin.ibip.pl/public/>.

W ramach zadania *Penitencjarny doradca zawodowy* szkoleniem objęto 90 uczestników. Kluczowy zamysł projektu opiera się na stworzeniu systemu doradztwa zawodowego skierowanego do skazanych, opartego na stałej współpracy z instytucjami rynku pracy i pracodawcami. Zadanie to przewiduje upowszechnienie pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego przez stworzenie grupy wysoko kwalifikowanej kadry dzięki dofinansowaniu studiów podyplomowych uzupełniających dla pracowników SW działających w tym zakresie. Projekt od początku swego funkcjonowania realizowany jest przez Areszt Śledczy w Słupsku. Realizacja działań związanych z systemowym zastosowaniem wyspecjalizowanego doradztwa zawodowego skazanych umożliwi efektywniejsze ukierunkowanie podnoszenia przez nich kwalifikacji zawodowych. Zapewni możliwość nawiązania kontaktów pomiędzy wykwalifikowanym już skazanym oraz pracodawcą jeszcze na etapie pobytu w jednostce penitencjarnej. W ramach projektu zakłada się podjęcie działań służących reintegracji społecznej osadzonych poprzez udzielanie pomocy przy wyborze odpowiedniego zawodu i miejsca zatrudnienia. Pracodawcom pomoc ma on w doborze pracowników na stanowiska wymagające odpowiednich predyspozycji psychofizycznych. Istotnym elementem projektu jest zapewnienie osobom pozbawionym wolności poznania możliwości zdobycia zawodów oferowanych przez jednostki penitencjarne, szkoły i firmy zewnętrzne, oraz umożliwienie im rozwijania własnych uzdolnień, posiadanych umiejętności, kwalifikacji i zainteresowań. System ma stwarzać skazanym warunki do radzenia sobie ze zmianami, rozwijania umiejętności adaptacji oraz umiejętność wychodzenia naprzeciw nowym sytuacjom i nowym wyzwaniom. W ramach projektu utworzone zostało w Areszcie Śledczym w Słupsku stanowisko penitencjarnego doradcy zawodowego, który pomaga skazanym w planowaniu i organizowaniu ich życia zawodowego, zmianie kwalifikacji, podjęciu lub zmianie zatrudnienia, jak również bada ich zainteresowania i uzdolnienia zawodowe. Penitencjarny doradca zawodowy również uczestniczy w tworzonej ogólnopolskiej bazie danych osób pozbawionych wolności, które będą mogły być w przyszłości zatrudnione przez podmioty zewnętrzne.

Najszerzej zakrojone zadanie: *Cykl szkoleniowo-aktywizacyjny służący podniesieniu kwalifikacji zawodowych osób pozbawionych wolności oraz przygotowaniu ich do powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności* realizuje 7 jednostek penitencjarnych: Areszty Śledcze w Koszalinie i w Słupsku, Zakłady Karne w Koszalinie, Czarnem, Starym Bornem, Wierzchowie, Szczecinku. Strategicznym celem programu jest zdobycie przez skazanych nowych umiejętności oraz podniesienie ich kwalifikacji zawodowych. W założeniu ma to wpłynąć na przyszłe zmniejszenie stopnia wykluczenia społecznego osób pozbawionych wolności oraz przystosować ich do wymogów rynku pracy. Realizacja programu przebiega w formie cykli aktywizacji zawodowej obejmujących m.in. kursy zawodowe, poradnictwo zawodowe, poradnictwo psychologiczne i zajęcia związane z poruszaniem się na rynku pracy. W ramach programu są kursy uczące zawodów: malarza, operatora wózków widłowych, brukarza, kucharza, glazurnika, technologa robót wykończeniowych w budownictwie, monterza stolarki okiennej i drzwiowej, czy instalacji wodociągowej i kanalizacyjnej, stolarza meblowego i innych, które już ukończyło ogółem 265 osadzonych. Jednostki uczestniczące w projekcie zostały wyposażone w niezbędne materiały i sprzęt w celu związk-

szenia efektywności szkoleń zawodowych. Działania te umożliwiają przygotowanie skazanych do powrotu do społeczeństwa po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności. W ramach Projektu dwie jednostki penitencjarne: Z.K. w Koszalinie oraz Z.K. w Wierchowie utworzyły sale komputerowe. Każda została wyposażona w 11 zestawów komputerowych stacjonarnych wraz z oprogramowaniem oraz meble: biurka, krzesła obrotowe. W jednostkach penitencjarnych biorących udział w Projekcie zatrudniony został pracownik pełniący rolę koordynatora projektu. Odpowiada on za prawidłową realizację zaplanowanych zadań w jednostce penitencjarnej. Ponadto w celu zapewnienia nadzoru nad prawidłowością realizacji projektu zatrudniono 2 pracowników na stanowiskach inspektora ds. finansowych projektu oraz inspektora ds. penitencjarnych.

Ostatnie z omawianych zadań: *Aktywizacja społeczno zawodowa skazanych niepełnosprawnych oraz osób skazanych na karę pozbawienia wolności na podstawie art. 209 § 1 i art. 207 § 1 Kodeksu karnego*, adresowane jest do stosunkowo najwęższej grupy osadzonych; osób niepełnosprawnych oraz sprawców przemocy w rodzinie i osób uchylających się od alimentów. W ramach tego Projektu wytypowani i zakwalifikowani przez komisje penitencjarne osadzeni wezmą udział w kursach kształcących w następujących zawodach: fryzjer, brukarz, hydraulik-elektryk lub innych w zależności od potrzeb rynku pracy. Po ich ukończeniu beneficjenci będą przechodzić szkolenia w ramach aktywizacji zawodowej. Kolejnym etapem będzie skierowanie do zatrudnienia nieodpłatnego na terenie jednostki penitencjarnej oraz poza jej obrębem. Okres zatrudnienia będzie wynosić 6 miesięcy. Głównym zadaniem tej części Projektu jest dokonanie pozytywnych zmian w sferze zawodowej i psychologicznej skazanych z tej grupy. Może się to odbywać poprzez zaktywizowanie społeczno-zawodowe skazanych niepełnosprawnych oraz osób pozbawionych wolności na podstawie art. 209 § 1 i art. 207 § 1 Kk. Istotą jest założenie stawiające na wyrobienie nawyku pracy jak i spowodowanie odrzucenia postawy wyuczonej bezradności wśród osób objętych projektem. Projekt realizuje Areszt Śledczy w Słupsku.

Trudno dziś mówić o efektach tak szeroko zakrojonego programu. Urzędy Pracy dopiero zaczynają rejestrację opuszczających jednostki penitencjarne jego beneficjentów. Służba Więzienna wypracowała dotychczas jedno kryterium powodzenia w swej działalności resocjalizacyjnej, powrotność, czyli recydywę penitencjarną. Kryterium to jest mało precyzyjne, bo nie uwzględnia trudnych dla byłych skazanych warunków otwartego społeczeństwa.

Przedstawione powyżej formy przygotowania skazanych do powrotu na rynek pracy realizowane przez Służbę Więzienną, w tym okręg koszaliński, w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, są tylko częścią w ogólnym systemie oddziaływań penitencjarnych związanych z aktywizacją zawodową i przygotowaniem osadzonych do powrotu na rynek pracy. Ogółem w opisanej wyżej formie szkoleń uczestniczyło 492 skazanych, co stanowiło 11,8% zwolnionych z koszalińskich jednostek penitencjarnych w 2009 r.⁴⁰ Nie rozłożyło się to jednakże równomiernie. Dla przykła-

---

⁴⁰ Informacja OISW Koszalinie.

du osoby szkolone w Areszcie w Koszalinie stanowiły 3,3%, zaś w Zakładzie Karnym w Koszalinie było to już 27,3% ogółu zwolnionych.

Rozwijająca się obecnie idea społeczeństwa obywatelskiego zrywa z dotychczas preferowaną ideą państwa opiekuńczego. Opuszczającym zakłady karne więźniom muszą być stworzone warunki do powrotu do otwartego społeczeństwa przez system pomocy, który może im przede wszystkim podjąć pracę, odbudować więzi społeczne, powrócić do rodziny, będącej głównym czynnikiem utrzymującym byłych osadzonych na wolności. Zagwarantowanie byłemu skazanemu zatrudnienia, jego ciągłości i zapłaty za wykonywane zajęcie, jest ekonomicznie uzasadnione, bowiem nie stać nas jako społeczeństwa na pielęgnowanie recydywy. Koszty utrzymania skazanego w zakładzie karnym, rosną systematycznie każdego roku, stąd przygotowanie osadzonego do powrotu do otwartego społeczeństwa, należy zacząć od momentu, gdy rozpoczyna on pobyt za murami więzienia.

Bibliografia

- Ambrozik W., *Czynniki społecznej readaptacji byłych przestępców*, [w:] B. Urban, J.M. Stanik, *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Cegielska J., *Wolontariat więźniów*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009.
- Dybalska I., *Program aktywizacji zawodowej i społecznej skazanych jako aktywna forma pomocy postpenitencjarnej*, Przegląd Więziennictwa Polskiego 1999, nr 22-23.
- Fandrejewska A., Kurowska A., *Wykluczenie finansowe narasta*, Rzeczpospolita, 03.03.2010 Finanse, s. II.
- Gajdus D., Gronowska B., *Europejskie standardy traktowania więźniów*, Toruń 1998, Wydawnictwo UMK.
- Galicki J., *Zatrudnienie osadzonych w zakładach karnych jako czynnik resocjalizacji*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, [red:] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008, UAM, UG, Pedagogium WSPR, CZSW.
- Glińska-Lachowicz A., *Praca jako forma oddziaływań resocjalizacyjnych w polskim systemie penitencjarnym po 1925 r.*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, [red:] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak, Opole 2008, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Kodeks karny wykonawczy, ustawa z 6 czerwca 1997r., Dz. U Nr 90, poz. 557.
- Kossowska A., *Współczesna przestępczość – uwarunkowania i konsekwencje. Dylematy reakcji społecznej*, [w:] *Resocjalizacja*, [red:] B. Urban, J. M. Stanik, Warszawa 2008, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Krajewski K., *Używanie narkotyków i uzależnienie od nich a przestępczość: implikacje dla prawa karnego*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009.
- Machel H., *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, Arche.
- Małek S., *Prizonizacja w grupie mężczyzn odbywających karę pozbawienia wolności*, Przegląd Więziennictwa Polskiego, nr 64-65, Warszawa 2009.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Program IW EQAL „Nowa droga dla byłych więźniów.”
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 lutego 2004r. w sprawie szczegółowych zasad i trybu prowadzenia nauczania w zakładach karnych*, DzU z dnia 9 marca 2004.

- Sługocki L., *Zatrudnienie przed skazaniem a powrotność do przestępstwa*, Studia Kryminologiczne 1975, nr 3.
- Sprawozdanie OISW w Koszalinie z realizacji projektów współfinansowanych z Europejskiego Funduszu Społecznego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.
- Szczepaniak P., *Oddziaływania penitencjarne na więźniów w świetle współczesnej pedagogiki i penitencjarystyki*, [w:] *W dziewięćdziesięciolecie polskiego więziennictwa. Księga jubileuszowa*, [red.] Z. Jasiński, A. Kurek, D. Widelak, Opole 2008, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Szymanowski T., *Powrót skazanych do społeczeństwa*, Warszawa 1989, PWN.
- Umowa o Dofinansowanie Projektu Systemowego w ramach PO Kapitał Ludzki: *Cykl szkoleniowo-aktywizacyjny służący podniesieniu kwalifikacji zawodowych osób pozbawionych wolności oraz przygotowaniu ich do powrotu na rynek pracy po zakończeniu odbywania kary pozbawienia wolności*, zawarta w dniu 25.07.2008, pomiędzy Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich a Centralnym Zarządem SW.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1997.
- Zagórski J., *Zatrudnienie osób pozbawionych wolności w ocenach i wnioskach Rzecznika Praw Obywatelskich*, [w:] *Misja Służby Więziennej a jej zadania wobec aktualnej polityki karnej i oczekiwań społecznych*, [red.] W. Ambrozik, H. Machel, P. Stępiak, Poznań – Gdańsk – Warszawa 2008, UAM, UG, Pedagogium WSPR.
- Zajac M.K., *Kształcenie, rozwój zawodowy więźniów na podstawie kierunków, przejawów i standardów europejskich na rynku pracy*. Przegląd Więziennictwa Polskiego Nr 54, Warszawa 2007.

<http://www.pup.koszalin>.

<http://mops.koszalin.ibip.pl/public/>

<http://www.mpips.gov.pl/userfiles/File/mps/NSIS.pdf>.

<http://www.pup.koszalin.pl/index>.

<http://www.epea.org/index>.

Recenzent: Stanisława D. Frejman